

Dr.sc. Jasenka Kranjčević, Dr. sc. Ksenija Tokić,

Konjičke viteške igre – između UNESCO-a i zaborava

Horse knight games – between UNESCO and oblivion

Sažetak

Predmet rada je prezentacija triju konjičkih viteških igara u Hrvatskoj različitog stupnja zaštite kao kulturnog dobra (Sinjska alka, Sinj, Trka na prstenac, Barban i Trka na prstenac, Zagreb) sa stajališta njihova prepoznavanja, korištenja i značenja u i za turizam s ciljem uvrštavanja u Registar dobrih praksi.

Nesumnjivo najpoznatija konjička viteška igra u Hrvatskoj je Sinjska alka. Ona je kao zaštićena nematerijalna baština uvrštena na UNESCO-ovu listu svjetske nematerijalne kulturne baštine. Uvrštavanjem na UNESCO listu te s obzirom na njezino nacionalno značenje, ta je konjička viteška igra dobila između ostalog i turističku prepoznatljivost i turističku promociju. Iako Sinj kao turistička destinacija ima brojna i različita kulturna dobra koja su prepoznata kao turističke atrakcije, Sinjska alka je, osim kao kulturno dobro, prepoznata i kao vrhunska te specifična turistička atrakcija. To je utjecalo i na cijelo naselje koje živi i priprema se za Sinjsku alku tijekom cijele godine ne samo da očuva tradiciju, već i da se odgovori na potrebe povećanog turističkog prometa prilikom održavanja natjecanja. Proširivanjem i povezivanjem turističke ponude vezane za Sinjsku alku, kao što je primjerice osnivanje Muzeja Sinjske alke utječe se na smanjenje turističke sezonalnosti, pri čemu su informacije o tradicijskoj baštini dostupne cijele godine, a ne samo nekoliko dana za vrijeme održavanja natjecanja.

Druga konjička viteška igra je Trka na prstenac koja se održava u Barbanu. Ona je također zaštićena kao nematerijalno kulturno dobro na nacionalnoj razini, a ulažu se i značajni naponi da se ista uvrsti na UNESCO listu.

Treća konjička viteška igra, Trka na prstenac, vezana je za Zagreb, ali ista je nažalost zaboravljena iako postoje zapisi da se održavala još u 14. stoljeću.

U zaključku se iznosi nužnost evidencije i povezivanja tradicijskih igara kao zaštićene nematerijalne kulturne baštine s turizmom te nužnost planiranja i povezivanja različitih vrsta tradicija u turističkoj ponudi.

Ključne riječi: *nematerijalna kulturna baština; konjičke viteške igre; turizam; Registar dobrih praksi; Hrvatska*

Uvod

U radu se promišlja o povezanosti konjičkih viteških igara kao nematerijalne kulturne baštine i turizma, odnosno koliko turizam može pridonijeti očuvanju i unaprjeđenju te vrste nematerijalne kulturne baštine. Konjičke viteške igre sa stajališta kulturne baštine karakteriziraju se kao nematerijalna kulturna baština. Osim sa stajališta kulture, one su također i dio sportske baštine. Međutim, da bi se mogle utvrditi osnove za povezanost nematerijalne kulturne baštine i turizma potrebno je utvrditi kakav je stav / odnos politike prema toj nematerijalnoj kulturnoj baštini.

Zadnja dva desetljeća sve je aktualnije pitanje očuvanja i unaprjeđenja tradicijske kulturne baštine. Ona postaje sve više predmetom različitih smjernica, zaključaka, preporuka, deklaracija i povelja ne samo na svjetskoj već i na europskoj razini. Odgovornost za očuvanje baštine na prostoru Europske unije na svim je dionicima društva, a ne samo na službenim tijelima nadležnim za kulturu.

Prema UNESCO-voj Deklaraciji iz Atene (engl. Declaration of Athens) i Međunarodnoj povelji o tjelesnom odgoju, aktivnostima i sportu (engl. International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport) potiče se promicanje i razvoj tradicijskih igara kao potrebi za očuvanje raznolike i bogate svjetske kulturne baštine (UNESCO, 2004; UNESCO, 2015). Na razini EU-a usvojen je Zaključak o kulturnoj baštini kao strateškom resursu za održivi razvoj Europe (engl. Conclusion on Cultural Heritage as a Strategic Resource for a Sustainable Europe), prema kome se "kulturna baština sastoji od resursa naslijeđenih iz prošlosti, u svim oblicima i aspektima – materijalnim, nematerijalnim i digitalnim (stvorenim u digitalnom obliku i digitaliziranim) – uključujući spomenike, nalazišta, krajolike, vještine, prakse, znanja i iskazivanje ljudske kreativnosti, kao i kolekcije koje čuvaju i kojima upravljaju javna i privatna tijela poput muzeja, knjižnica i arhiva. Kulturna baština nastaje iz interakcije među ljudima i mjestima tijekom vremena i stalno se razvija. Ti su resursi od velike važnosti za društvo s kulturnog, okolišnog, društvenog i gospodarskog stajališta te stoga njihovo održivo upravljanje predstavlja strateški izbor u 21. stoljeću" (Council of the European Union, 2014a).

U Zaključku se također navodi da se kulturna baština, kao neobnovljivi, jedinstveni, nenadoknadivi i nezamjenjivi resurs, trenutačno suočava s velikim izazovima povezanim s kulturnim, okolišnim, društvenim, gospodarskim i tehnološkim preobrazbama koje utječu na sve aspekte suvremenog života. Sustavno očuvanje i unaprjeđenje kulturne baštine dotiče se nekoliko javnih politika, poput onih povezanih s regionalnim razvojem, socijalnom kohezijom, poljoprivredom, pomorstvom, okolišem, turizmom, obrazovanjem, digitalnom agendom, istraživanjem i inovacijama. Te politike imaju izravan ili neizravan učinak na kulturnu baštinu, a kulturna baština istovremeno nudi jak potencijal za ostvarivanje njihovih ciljeva.

Nadalje, Zaključkom se pozivaju države članice na promicanje dugoročnih modela politike upravljanja baštinom, koji su utemeljeni na dokazima te koji

pokreću društvo i građani. Istovremeno politika upravljanja baštinom jača ulogu kulturne baštine u održivom razvoju. Istovremeno se potiče ponovni razvoj i obnova, kao i umrežavanje i partnerstva između politika kulturne baštine i drugih sektorskih politika na svim razinama upravljanja.

Europska komisija kulturnu baštinu smatra zajedničkim resursom i zajedničkim dobrom te bi briga o njoj također trebala biti zajednička. Stoga je objavljena Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Ususret cjelovitom pristupu kulturnoj baštini u Europi“ (Europska komisija, 2014). S obzirom da su na razini EU prepoznati zajednički izazovi s kojima se suočava kulturna baština pokrenuta je inicijativa „Kulturna baština i globalne promjene: novi izazov za Europu“ kojom su određene smjernice za participativno upravljanje kulturnom baštinom (Council of the European Union, 2014b). U tom smislu participativno upravljanje kulturnom baštinom podržava suvremene kulturne, umjetničke i kreativne radove koji su čvrsto povezani s identitetom i vrijednostima a često se temelje na tradicionalnim znanjima i vještinama te nematerijalnoj baštini ljudi, zbog čega bi mogli predstavljati kulturnu baštinu budućih naraštaja. Na taj način pridonosi se povećanju svijesti o vrijednosti kulturne baštine kao zajedničkog resursa, čime se smanjuje rizik od zlouporabe, a povećavaju društvene i gospodarske koristi.

Konjičke viteške igre u Hrvatskoj – kulturna i sportska baština

Interes za istraživanje baštine konjičkih viteških igara na prostoru Hrvatske javlja se sredinom 19. stoljeća kroz istraživanje povijesti i etnologije. Fra Šimun Milinović 1863. u Sinju objavljuje O Sinju u Dalmaciji s okolišnim starinama gdje detaljno opisuje borbu s Turcima i prezentira konjičku vitešku igru Sinjsku alku kao tradicijsku konjičku vitešku igru. U monografiji Die Österreichisch-Ungarische Monarchie in Wort und Bild: Dalmatien (1892, Band 11, str. 148, 168) također se prezentira konjička viteška igra Sinjska alka. O konjičkim viteškim igrama može se također saznati iz priručnika za nastavnike tjelesnog odgoja iz vremena kada je tjelesni odgoj postao obavezan predmet u osnovnim školama u cilju razvoja fizičke kulture kod djece (Tomašić, 1896). To je vrijeme kada su nastavnici crpili ideje za nastavu tjelesnog odgoja iz tradicijskih sportova i igara, tj. kada nije bilo globaliziranog znanja o sportu te kada još nije postojala obaveza izgradnje školskih sportskih dvorana. Tako je u priručniku iz 1896. prezentirana Sinjska alka kao hrvatska narodna viteška igra za zreliju mladež i odrasle (Tomašić, 1896, str. 171-173). S obzirom da je Sinjska alka navedena u priručniku za nastavnike, to ukazuje na činjenicu da su tradicijske igre imale između ostalog i edukacijsku funkciju u smislu upoznavanja s vlastitom kulturnom kao i sportskom baštinom (Hajdinjak, 1875.; Tomašić, 1896).

Konjičke viteške igre i turizam u Hrvatskoj

U turizmu kulturna baština, bilo materijalna bilo nematerijalna, važan je resurs. Međutim, u znanstvenoj literaturi nedovoljno je istraženo kako turizam (pozitivno ili negativno) utječe na očuvanje i unaprjeđenje nematerijalne kulturne baštine. Razlog tome je problem definiranja po kojim kriterijima mjeriti utjecaj turizma na kulturnu baštinu. U svakom slučaju, prilikom ocjene utjecaja turizma na očuvanje i unaprjeđenje nematerijalne kulturne baštine svakako je potrebno je dobro poznavati baštinu, njenu izvornost, prostornu slojevitost, specifičnost i ostale značajke.

Prema brojnim pisanim zapisima na prostoru Hrvatske postoji tradicija konjičkih viteških igara. One se mogu promatrati kao nematerijalna kulturna baština ali i kao sportska baština budući da u sebi sadrže elemente koji su karakteristični za sport, kao što su natjecanje, pravila, vještine ali i zabavu. U posljednjem su desetljeću u turističkoj ponudi Hrvatske sve prisutnije različite konjičke viteške igre te se opravdano postavljaju pitanja vezana za njihovu izvornost/autentičnost i pravilnu interpretaciju. Iako turizam može pridonijeti promociji, očuvanju i unaprjeđenju kulturne baštine upitna je prezentacija autentičnosti i izvornosti nematerijalne kulturne baštine.

Slika 1. Šokačka alka; Autor: Danijel Geošić

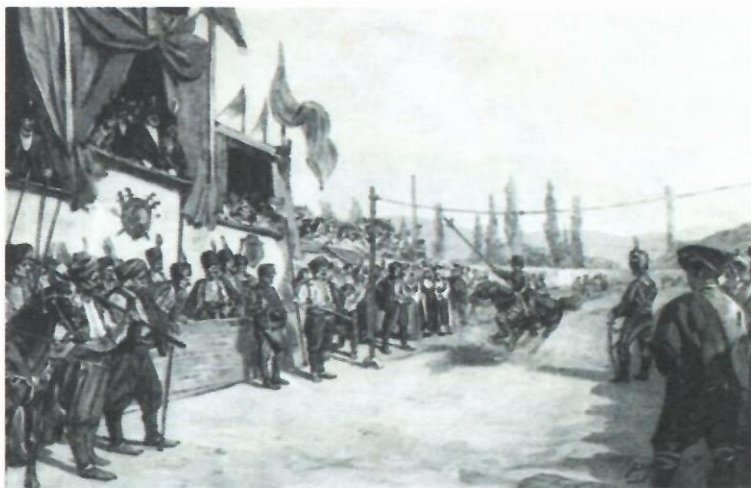
Manja naselja, osobito ona u čijoj se blizini nalaze ergele konja (poput Đakova ili Sinja), žele iskoristiti te potencijale i uvrstiti konje u nove turističke proizvode. To je ujedno i poticaj lokalnom stanovništvu (i muškarcima i ženama) da aktivno sudjeluju u turističkim događanjima. Tako je u Selcima Đakovačkim 2019. godine organizirana 9. šokačka alka s 21 natjecateljem kojoj je nazočilo više od 2.500 posjetitelja. Kao glavni motiv koristila se muška slavonska narodna nošnja, što je dalo specifičan ton cijelom događaju. Nadalje, u Jabuci pokraj Trilja

iste godine organizirana je 5. ženska alka u kojoj su kao natjecatelji sudjelovale isključivo žene. Ta dva primjera ukazuju na tendenciju osmišljavanja novih turističkih proizvoda koji se ne temelje na tradiciji, već na korištenju postojećih resursa i uključivanju lokalne zajednice.

Konjičke viteške igre – tri slučaja u Hrvatskoj

U ovom dijelu prezentirat će se tri konjičke viteške igre na prostoru Hrvatske različitog stupnja prepoznatljivosti i zaštite kao kulturnog dobra te turističke prepoznatljivosti.

Sinj: Sinjska alka zbog dugogodišnje tradicije i kontinuiteta održavanja svakako predstavlja najpoznatiju konjičku vitešku igru u Hrvatskoj¹. Ona se od 1715. održava u kontinuitetu svake prve nedjelje u kolovozu kao sjećanje na pobjedu nad Turcima. Sinjska alka je zbog svoje specifične kulturne posebnosti 2010. uvrštena u UNESCO-vu listu nematerijalne kulturne baštine.

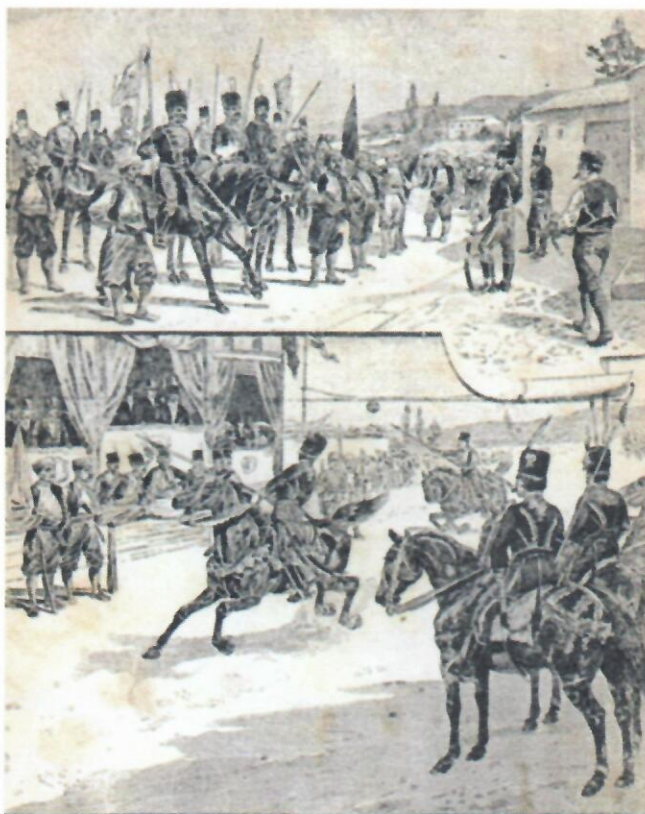

Slika 2. Sinjska alka; Izvor: Tomašić (1896).

S aspekta turizma Sinjska alka predstavlja prvorazrednu turističku atrakciju koja je oblikovana u turistički proizvod te ima visoku međunarodnu kulturnu i turističku prepoznatljivost. Kako bi se turisti mogli upoznati sa Sinjskom alkom kao nematerijalnom kulturnom baštinom i turističkom atrakcijom kroz cijelu godinu a ne samo u vrijeme održavanja natjecanja, u Sinju je 2015. osnovan Muzej Sinjske alke² koji je otvoren za posjetitelje tijekom cijele godine.

¹ Alkari kao kopljanici s konja gađaju, kopljem dugačkim 290 do 300 cm, u punom trku dva koncentrično postavljena kruga alku.

² Muzej je smješten u jednom od rijetkih očuvanih mletačkih kvartira (vojarna za smještaj konjice) u Dalmaciji

Slika 3. Sinjska alka; Izvor: Die Österreichisch–Ungarische Monarchie in Wort und Bild: Dalmatien (1892).

Barban

Slijedeći primjer konjičke viteške igre je Trka na prstenac koja se održava u Barbanu. Iako je ova konjička igra prema pisanim zapisima starija od prethodno opisane Sinjske alke, ona nije sačuvala kontinuitet održavanja³.

Ova viteška igra zaštićena je kao kulturno dobro Republike Hrvatske, ali nije još uvrštena na UNESCO listu nematerijalne kulturne baštine. Trka na prstenac obnovljena je 1976. po uzoru na viteško nadmetanje iz doba mletačke uprave, a danas je u funkciji turizma te predstavlja turističku atrakciju (Klen, 1976; Lukšić, 1983; Blažina, 2000).

Zagreb

Primjer Trke na prstenac u Zagrebu predstavlja slučaj zaboravljene tradicije. Prema pisanim zapisima ta se viteška igra održavala u Zagrebu, točnije na Gradecu, od 1363. godine sve do 18. st. (Laszowski, 1925, str 21-22; Batušić, 1984).

³ Pisani zapisi o Trci na prstenac u Barbanu datiraju od 1696

Prema tim izvorima, to bi bila najstarija do sada evidentirana konjička igra u Hrvatskoj, međutim u cijelosti je zaboravljena pa se shodno tome ne koristi ni u funkciji turizma.

Uzmemo li u obzir da Zagreb prema podacima Gradskog ureda za strategijsko planiranje i razvoj grada (17. srpnja 2019) posljednjih pet godina bilježi snažan uzlet turizma (npr. 2014. godine bilježi 907.597 turističkih dolazaka, a 2018. bilo ih je 1.400.201), može se samo pretpostavljati što bi za turizam značilo oživljavanje zagrebačke konjičke viteške igre Trke na prstenac.

Zaključak i preporuke

Konjičke viteške igre sve su prisutnije u turističkoj ponudi Hrvatske. Tako se osim u Sinju i Barbanu održavaju i u Gornjoj Stubici, Varaždinu, Svetom Ivanu Zelini, Susedgradu itd. Neki konjički viteški turniri poput onog u Sisku održavali su se samo dvije godine (2007. i 2008.) nakon čega su se zbog nerazumijevanja lokalne zajednice prestali održavati. Ukratko, može se zaključiti da s aspekta turizma ne postoji jedna cjelovita evidencija održavanja konjičkih viteških igara.

U posljednjih 10-tak godina primijećen je porast prezentacije i oživljavanja različitih srednjovjekovnih igara. Na turističkom tržištu one se nazivaju: „Viteški turnir“ (Gornja Stubica), „Anđeoska strijela“ (Varaždin), „Renesansni festival“ (Koprivnica), „Đurđevečka picokijada“ (Đurđevac), „Seljačka buna“ (Donja Stubica) itd. na kojima se osim konjičkih viteških igara prezentiraju i različite srednjovjekovne borbe (borba feudalaca i kmetova, borba s Tatarima, i sl.). Stoga se opravdano postavljaju pitanja o autentičnosti tih manifestacija, odnosno zasnivaju li se na stvarnoj tradiciji te jesu li pravilno interpretirane ili služe isključivo kao turistička atrakcija bez prave autentičnosti / izvornosti.

Prilikom oživljavanja i održavanja konjičkih viteških igara kao tradicije važna je i uloga lokalnog stanovništva te se možemo pitati koliko je lokalno stanovništvo upoznato sa svojom tradicijom i koliko je želi prezentirati turistima. Nesumnjivo, vrlo je važno da je lokalno stanovništvo svjesno svoje tradicije i da ima određenu korist od baštine kao resursa.

Implementacijom konjičkih viteških igara u funkciju turizma može se pridonijeti očuvanju, afirmaciji i unaprjeđenju nematerijalne kulturne baštine ukoliko su zadovoljeni kriteriji poput stvarne tradicijske i povijesne utemeljenosti te pravilne interpretacije, ali i ako u njoj sudjeluje lokalno stanovništvo. U svakom slučaju, turizam može pridonijeti stvaranju registra primjera dobre prakse. Također turizam može koristiti širenju znanja o baštini unutar i van turističke destinacije. Kroz turizam, baština osim lokalne prepoznatljivosti dobiva i onu međunarodnu. Turizam međutim ne bi trebao biti jedini razlog za očuvanje i unaprjeđenje baštine. Kako je uočeno da ne postoji jedinstvena baza podataka o različitim srednjovjekovnim igrama, u ovom radu želi se ukazati da bi za potrebe turizma od velike važnosti bila izrada evidencije srednjovjekovnih igara. To bi u velikoj mjeri pridonijelo podizanju svijesti o specifičnostima i raznolikosti te vrste nematerijalne kulturne baštine.

Abstract

Horse knight games – between UNESCO and oblivion

The subject of the paper is the presentation of three horse knight games in Croatia with a different degree of protection as cultural goods (Sinjska Alka, Sinj, The Race for the Ring, Barban and The Race for the Ring, Zagreb) from the point of view of their recognition, use and meaning in tourism with the aim of including them in the Register of Good Practices. Undoubtedly, the most famous horse knight game in Croatia is Sinjska Alka, which is, as a registered intangible heritage at the national level, listed by the UNESCO Intangible Cultural Heritage List. By incorporating this game into the UNESCO List and considering its national meaning, it has gained tourist recognition and tourism promotion. Although Sinj, as a tourist destination, has numerous and diverse cultural assets recognized as tourist attractions, the Sinjska Alka is recognized not only as a cultural good but also as a top-level and specific tourist attraction. This has affected the entire settlement that is living in anticipation for the Sinjska Alka throughout the year not only to preserve the tradition but also to respond to the needs of increased tourist traffic during the competition. Expanding and linking the tourist offer related to Sinjska Alka, such as the establishment of the Sinjska Alka Museum, is affecting the reduction of tourist seasonality, while information on traditional heritage is available all year long, not just a few days during the competition. The other horse knight game is The Race for the Ring, held in Barban. It is also protected as an intangible cultural asset at the national level, while significant efforts are made to include it on the UNESCO List. The third horse knight game, The Race for the Ring, was linked to Zagreb but it was unfortunately forgotten although it is known that it was held in the 15th century. We can conclude that it is necessary to catalogue and link the traditional games as protected intangible cultural heritage with tourism, as well as it is the planning and linking of different kinds of traditions with the tourist offer.

Short biography / biografija

* *Dr. sc. Jasenka Kranjčević*, znanstvena savjetnica u Institutu za turizam, Zagreb, Hrvatska (Email: jasenka.kranjcevic@iztztg.hr). Njezini istraživački interesi uključuju: prostornu distribuciju turizma, arhitekturu kao turistički proizvod, arhitektonsko turističko nasljeđe i povijest turizma. Članica je znanstvenog projekta Urbanističko nasljeđe (HERU) - Urbani i prostorni modeli za oživljavanje i unapređenje kulturnog nasljeđa na Arhitektonskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu.

** *Dr. sc. Ksenija Tokić*, znanstvena suradnica, zaposlena je u Institutu za turizam, Zagreb, Hrvatska. Autorica je više znanstvenih i stručnih radova, pomoćna i web urednica međunarodnog znanstvenog časopisa TURIZAM/TOURISM, a znanstveni interesi uključuju ulogu kulturne baštine u razvoju turizma, ulogu tradicije u razvoju turizma i ulogu knjižnične baštine u razvoju turizma. Predavačica je u Centru za stalno stručno usavršavanje pri Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu.

References / izvori:

Batušić, Z. (1984). Viteške igre u Gradecu. U: Iz starog i novog Zagreba (str. 73-77). Muzej grada Zagreba.

Blažina, B. (ur.) (2000). Trka na prstenac – Barban. Barban.

Council of the European Union. (2014a). Conclusion on Cultural Heritage as a Strategic Resource for a Sustainable Europe. Education, Youth, Culture and Sport Council meeting, Brussels, 20 May 2014. Preuzeto sa stranice: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/142705.pdf.

Council of the European Union. (2014b). Council Conclusions on Participatory Governance of Cultural Heritage (2014/C 463/01). Preuzeto sa stranice: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223(01)&from=EN).

Die Österreichisch–Ungarische Monarchie in Wort und Bild: Dalmatien. (1892). Wien: Erzherzog Rudolf. Band 11.

Gradski ured za strategijsko planiranje i razvoj grada (17. srpnja 2019). Priopćenje Turizam svibanj 2019. Autor. Preuzeto sa stranice: <https://www.zagreb.hr/userdocsimages/arhiva/statistika/2019/turizam%202019/Turizam%20%20V.%202019%20.pdf>.

Hajdinjak, A. (1875). Tjelovježba u pučkoj školi. Zagreb.

Klen, D. (1976). Viteška natjecanja i trke na prstenac u Istri, Barbanu i Barbanštini. U: Barban i Barbanština, 1 (str. 183-196). Pula.

Laszowski, E. (1925). Stari i novi Zagreb. Zagreb.

Lukšić, R. (ur.) (1983). Trka na prstenac – Barban. Barban – Pula.

Milinović, Š. (1863) O Sinju u Dalmaciji s okolišnim starinama. U: Arkiv za povjesnicu jugoslavensku, 7. Sinj.

Europska komisija (2014). Komunikacija Komisije Europskom parlamentu, vijeću, Europskom gospodarskom i socijalnom odboru i Odboru regija „Ususret cjelovitom pristupu kulturnoj baštini u Europi“ (2014/2149(INI)). Preuzeto sa stranice: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/HR/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0477&from=HR>.

Tomašić, I. (1896). Gimnastičke igre: vježbe za gimnastiku djetinjeg tijela i duha. Zagreb: Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch).

UNESCO (2004). Declaration of Athens: A Healthy Society Built on Athletic Spirit. Fourth international conference of ministers and senior officials responsible for physical education and sport: MINEPS IV, Athens, Greece (6-8 December 2004). Preuzeto sa stranice: <http://unesdoc.unesco.org/images/0014/001405/140584e.pdf>.

UNESCO (2015). International Charter of Physical Education, Physical Activity and Sport. The General Conference of UNESCO, 17 November 2015. Preuzeto sa stranice: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13150&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html.
